

8. Европейские революции 1848 года. "Принцип национальности" в политике и идеологии / В. Н. Виноградов, Т. М. Исламов, Л. А. Кирилина [и др.]. – М.: Индик, 2001. – 456 с.
9. История государства и права зарубежных стран: [в 2-х ч.] / Под ред. Н. А. Крашенинниковой, О. А. Жидкова. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – Ч. 1. – 480 с.
10. Исламов Т.М. Австро-Венгрия в Первой мировой войне. Крах империи / Т. М. Исламов // Новая и новейшая история. – 2001. – № 5. – С. 14-46.
11. Исламов Т. М. Империя Габсбургов. Становление и развитие. XVI – XIX вв. / Т. М. Исламов // Новая и новейшая история. – 2001. – № 3. – С. 11-40.
12. Кріль М. Слов'янські народи Австрійської монархії: освітні та наукові взаємини з українцями. 1772 – 1867 / М. Кріль. – Львів: Видавництво "Сполом", 1999. – 294 с.
13. Монархи Європи (Судьби династій) / Н. В. Попов (ред.-сост.). – М.: Терра, 1997. – 624 с.
14. Освободительные движения народов Австрийской империи: Возникновение и развитие. Конец XVIII в. – 1849 г. / В. А. Дьяков, Т. М. Исламов, В. И. Фрейдзон (отв. ред.) [и др.]. – М.: Наука, 1980. – 610 с.
15. Освободительные движения народов Австрийской империи: Период утверждения капитализма / В. А. Дьяков, Т. М. Исламов, В. И. Фрейдзон (отв. ред.) [и др.]. – М.: Наука, 1981. – 464 с.
16. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809 – 1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини / А. Дж. П. Тейлор. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. – 267 с.
17. Шарый А. Очерки об Австро-Венгрии: судьба империи / А. Шарый, А. Шимов. – М.: Колибри, 2010. – 447 с.
18. Шимов Я. Австро-Венгерская империя / Я. Шимов. – М.: Издательство "Эксмо", 2003. – 608 с.
19. Шимов Я. Перекресток. Центральная Европа на рубеже тысячелетий / Я. Шимов. – М.: Фонд науч. исслед. "Прагматика культуры" Анашли, 2002. – 102 с.
20. Wandruszka A. Das Haus Habsburg: Die Geschichte einer europäischen Dynastie / A. Wandruszka. – Wien, 1989.
21. Wheatcroft A. The Habsburgs / A. Wheatcroft. – London: Penguin Books, 1995 – 384 s.

References

1. AVERBUKH, R. A. (1970) *Revolutsiya v Avstrii (1848 – 1849 gg.)*. Moscow: Nauka.
2. ISLAMOV, T. M. et al. (1997) *Avstro-Vengriya: integratsionnye protsessy i natsional'naya spetsifika*. Moscow: Institut slavyanovedeniya i balkanistiki RAN.

I. Malatcay, PhD in History, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

RUDOLF I OF HABSURG – EMPEROR OF HOLY ROMAN EMPIRE

The history of the Habsburg dynasty is an integral part of European history. Since the thirteenth century till the beginning of the twentieth century its representatives ruled the multinational empire. Despite of ups and downs, but we can not deny personal influence of the Dynasty's representatives on the development of nations, primarily in Central and South-Eastern Europe. Article investigates life and work of Rudolf I of Habsburg, the first representative of the house of Habsburg, who got the title of Holy Roman Emperor in 1273. The first Rudolph's priority was consolidating his own authority and influence among the German princes. In order to achieve the aim he had to come out the winner in a fight with another contender for the crown, the representative of the Czech dynasty of Přemyslovychiv – Otakar II. Having reached the goal, the next thing to achieve was stopping civil wars and wars between German princes, not forgetting to expand his family ownership. We can't but say, that Rudolph was an outstanding person, but reject the fact of purposeful activity for the benefit of its own generation would be inappropriate. Turning to Rudolf's I personality, we can better understand the essence of one of the most powerful dynasties in Europe.

Keywords: *dynasty of Habsburg, Rudolf I, Holy Roman Empire, Přemysl Otakar II, Austria, Styria, Carinthia.*

УДК 504.03:94(73).08

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.133.2.12>

3. MYLLER, A. Y., ISLAMOV, T. M. *Avstro-Vengriya. Opyt mnogonatsional'nogo gosudarstva*. Moscow: Institut slavyanovedeniya i balkanistiki RAN.
4. VOTSELKA, K. *Istoriya Avstrii*. Moscow: Izdatel'stvo "VES" MIR.
5. GRYN, V. (1997) *Bezumnnye koroli: lichnaya travma y sud'ba narodov*. Rostov-na-Donu: Fenyks; Moscow: Zevs.
6. DIAKUN, I. Rudolf I Gabsburg: pochatok zletu dynastii' [Online]. Available from: <https://vivmedivalclub.wordpress.com>. [Accessed: 23.04.2017]
7. MakGYGAN, D. G. Gabsburgi [Online]. Available from: http://samlib.ru/w/wlasowa_i_g/gabsburgi.shtml. [Accessed: 23.04.2017]
8. VINOGRADOV, V. N. et al. (2001) *Evropejskie revolyutsii 1848 goda. "Printsiy natsionalnosti" v polytyke i ideologii*. Moscow: Indrik.
9. KRASHENINNIKOVA, N. A., ZHIDKOVA, O. A. (eds.) (1997) *Istoriya gosudarstva i prava zarubezhnykh stran: [in 2 vol.]*. Moscow: Izdatelskaya gruppa NORMA-INFRA-M.
10. ISLAMOV, T.M. (2001) *Avstro-Vengriya v Pervoy myrovoy voyne. Krakh imperii. Novaya i noveyshaya istoriya*. 5, pp. 14-46.
11. ISLAMOV, T.M. (2001) *Imperiya Gabsburgov. Stanovlenie i razvitie. XVI – XIX vv. Novaya i noveyshaya istoriya*. 3, pp. 11-40.
12. KRIL, M. (1999) *Slovianski narody Avstriiskoi monarhii: osviti na naukovy vzaiemyny z ukrainsiamy. 1772 – 1867*. Lviv: Vydavnytstvo "Spolom".
13. POPOV, N. V. (ed.) (1997) *Monarkhi Evropy (Sud'by dinastii)*. Moscow: Terra.
14. FREJDZON, V. I. et al. (1980) *Osvoboditel'nye dvizheniya narodov Avstriyskoy imperii: Vozniknovenie i razvitie. Konets XVIII v. – 1849 g.* Moscow: Nauka.
15. FREJDZON, V. I. et al. (1981) *Osvoboditel'nye dvizheniya narodov Avstriyskoy imperii: Period utverzhdeniya kapitalizma*. Moscow: Nauka.
16. TEJLOR, A. Dzh. P. (2002) *Habsburzka monarkhiia 1809 – 1918. Istoriia Avstriiskoi imperii ta Avstro-Ugorshchyny*. Lviv: VNTL-Klasyka.
17. SHARYY, A., SHIMOV, Ya. (2010) *Ocherki ob Avstro-Vengrii: sud'ba imperii*. Moscow: Kolibri.
18. SHIMOV, Ya. (2003) *Avstro-Vengerskaya imperiya*. Moscow: Izdatel'stvo "Eksmo".
19. SHIMOV, Ya. (2002) *Perekrestok. Tsentral'naya Evropa na rubezhe tysyacheletiy*. Moscow: Fond nauchnykh issledovaniy "Pragmatyka kul'tury Anashvili".
20. WANDRUSZKA, A. (1989) *Das Haus Habsburg: Die Geschichte einer europaischen Dynastie*. Wien.
21. WHEATCROFT, A. (1995) *The Habsburgs*. London: Penguin Books.

Надійшла до редколегії 29.04.17

ВІДНОШЕННЯ ЛЮДИНИ ДО ПРИРОДИ В СУСПІЛЬНІЙ ДУМЦІ США ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються передумови і причини зростання інтересу американців до дикої природи у другій половині ХІХ ст. Доводиться, що після закінчення громадянської війни у США значно зріс інтерес не лише до історії, а й до навколишнього середовища. Можливість безперешкодно подорожувати країною відкрила для американців чарівні краєвиди, а краса американських пейзажів сприяла формуванню почуття гордості за свою країну. На цьому тлі початок масштабних вирубок лісів внаслідок розвитку мережі залізниць і фермерства приверну увагу до дикої природи не лише науковців і художників, а й письменників та філософів, серед яких особливе місце посідають Емерсон, Дж.Марш, Г.Торо, Дж.Муір. У своїх літературних та філософських творах вони обернутували як естетичну цінність природи, яка дає натхнення, відновлення та сили, так і негативний вплив людини на довкілля. Це сприяло формуванню у Сполучених Штатах Америки наприкінці ХІХ ст. природоохоронної ідеології та спонукало до прийняття перших заходів із захисту довкілля на рівні штатів та федерації.

Ключові слова: *США, дика природа, консервація природних ресурсів, Р. Емерсон, Дж.Марш, Г.Торо, Дж.Муір.*

Виникнення екологічних проблем тісно пов'язане з розвитком індустріально розвинених країн, на що вказує історія Сполучених Штатів Америки. Якщо під час відк-

риття Америки Колумбом стадо бізонів на континенті налічувало близько 60 млн. голів, то у 1870 р. воно скоротилося до 5,5 млн., а у 1825 р. залишилося лише

800 голів. Кількість оленів у цей період зменшилась на третину. Багаторічна сосна, відома під назвою "синьої бороди", стрункі пальми, кипариси, розкішна магнолія, білий та червоний лавр, колібрі, білосніжні журавлі, рожеві ібіси, пурпурні кардинали, рожеві папуги, американські дрозди та багато інших видів рослин і тварин опинилися наприкінці XIX ст. під загрозою винищення [3, с.30].

Після закінчення громадянської війни у США значно зріс інтерес не лише до історії, а й до довкілля і, в першу чергу, до дикої природи. Розбудова залізниць та можливість безперешкодно подорожувати країною відкрили американцям чарівні краєвиди своєї країни. Не буде перебільшенням сказати, що ні в одній країні світу дика (незаймана) природа не користувалася такою підвищеною увагою, як у американських філософів та письменників. За підрахунками В.Борейко, у XIX – на початку XX ст. у США працювало близько 70 письменників дикої природи [1, с.11]. Найбільш помітний внесок у розвиток природоохоронного руху у США зробили такі мислителі і громадські діячі, як Р. Емерсон, Дж.Марш, Г.Торо, Дж.Муір. Вони дозволили поглянути на дику природу, яка вважалась до того часу чимось непотрібним, поганим і негідним, як на моральну і вільну сутність, яку саме за це і потрібно цінувати. Також ними була оцінена неекономічна, естетична цінність дикої природи, яка прирівнювалась у правах з людиною, та обґрунтована необхідність її захисту. Саме ці мислителі підняли питання відношення людини до дикої природи, яке пробудило інтерес в американському суспільстві до її охорони і призвело до зародження природоохоронної політики у Сполучених Штатах Америки. Це актуалізує вивчення їх ролі у пробудженні екологічної свідомості у США, що має значний практичний інтерес для України, перед якою сьогодні постає завдання більш активного залучення широких кіл населення до захисту довкілля.

В американській історичній науці роль письменників і громадських діячів, які у XIX ст. мали значний вплив на формування екологічної свідомості у США, розкрито багатьма фахівцями. Зокрема вкажемо на розробки Р.Неша, С. Дж. Холмса, С.Удола, Дж.Апдайа, В. Андерсона, Д.Ворстера та багатьох інших учених. На противагу, у вітчизняному науковому дискурсі ця тема не стала предметом широких наукових досліджень. Головну увагу у розробках вітчизняних науковців приділено зародженню та становленню державної природоохоронної політики у США (Т.Перга); історії охорони дикої природи у США (В.Борейко); поглядам американського екофілософа XX ст. – О. Леопольда (Є.Помінова, Подобайло А.В., Аболіна Т.Г.), що вимагає заповнення існуючої наукової прогалини.

Розглядаючи передумови зростання інтересу американців до дикої природи, доречно наголосити, що як і в багатьох інших країнах світу, у XVI-XVII ст. на північноамериканському континенті домінували байдужість і вороже ставлення до природного середовища. Усе непізнане лякало, породжуючи уявлення про дикий простір, як прокляте і безбожне місце. Колонізація американського континенту сформувала у багатьох американців неприязнь до дикої природи через труднощі та небезпеки, з якими стикались першопроходці в процесі освоєння просторів країни. Водночас вона спонукала до зростання досліджень природи Північної Америки. У XVIII-XIX ст. натуралісти активно збирали інформацію про природні об'єкти, флору і фауну, описували та класифікували їх. Значний внесок у розвиток наукових знань про природу у США зробили Дж. Б. Гріннел – відомий натураліст та індіаніст, Б. С. Бартон – фізик, ботанік та натураліст, Дж. Дж. Аюдубон – натураліст, орнітолог і художник-аніمالіст, автор праці "Птахи Амери-

ки". Натураліст, садівник та один із засновників американської ботаніки В. Бертрам протягом 1773-1777 р. пройшов близько 5000 миль, подорожуючи американським континентом. Забравшись на гору в північній Джорджії, він писав: "Звідти я насолоджувався оглядом, онімів від пишноти і глибини ... гір, дику хащу яких я перетнув недавно. "Моя уява з цього моменту повністю зайнята роздумами про ці чудові простори ... Я був майже непристосований ... від нового виду рододендрона" [5, с.118]. Вражені величчю американської природи, вони та низка інших натуралістів створили багато наукових, публіцистичних і літературних творів про природні багатства країни. Важливими умовами їхнього успіху та популярності були художні та літературні здібності, які перетворили наративи подорожей натуралістів на популярний літературний жанр, яким почали захоплюватися пересічні громадяни Сполучених Штатів. Водночас досить довгий час в американському суспільстві панувало дуалістичне ставлення до довкілля: стара антипатія першопроходців здавалася нелепою. Певним чином ентузіазм натуралістів, багато з яких перебували під впливом романтизму, слугував прикриттям цих суперечливих відносин.

Важливу роль у приверненні інтересу до дикої природи зіграв романтизм, який почав розвиватися у літературі та мистецтві США у 20-х рр. XIX ст. Його представники розглядали природу з естетичних позицій, що сприяло пробудженню релігійних, духовних, патріотичних мотивів захисту дикої природи. Багато представників цієї течії дотримувались думки, що тогочасне індустріальне суспільство розбещує людей і закликали до усамітнення на природі.

Однією з центральних ідей романтизму був примітивізм, прихильники якого вірили, що людське щастя і благополуччя зменшуються в прямій пропорції до ступеня цивілізованості. Вони ідеалізували культурні прояви, які мають найтісніший контакт з "дикістю" або попередньою епохою, в якій, як вони вірили, кожна людина була простіше і краще. Як зазначає Р.Неш, привабливості примітивізму і романтизму сприяв розвиток філософської думки європейських країн про суть дикої природи, а також пізнє середньовіччя, в якому багато народних традицій ґрунтувалося на благородному варварстві. Вихоплена зі свого дикого притулку і принесена назад у цивілізацію Дика Людина, на їхню думку, можливо, стала скоріше лицарем, ніж пересічною особистістю. Контакт з диким життям був головною умовою її виняткової сили, дикості, твердості, змішаної з невинністю і вродженим благородством [3].

Романтичні тенденції, особливо у творах художників школи річки Гудзон, справили багато потужних, позитивних образів дикої природи. Перетворення первісного американського пейзажу на національний символ – велика заслуга американських художників дикої природи. Цікаво, що всі основні об'єкти дикої природи, які в XIX ст. зображували на своїх полотнах художники – пейзажисти: Йосеміт, Йеллоустоун, Адірондак, Гранд Каньйон, Ніагарський водоспад – пізніше були взяті державою під охорону.

Романтизм і захоплення красою американських пейзажів сприяли формуванню почуття націоналізму. Велика дика природа стала предметом гордості та національної ідентичності, особливості, яка відрізняла США від Європи. Історик Ф. Дж. Тернер стверджував у 1921 р., що деякі аспекти американського характеру, від опори на власні сили до демократизму, є результатом американського досвіду усвідомлення кордонів своєї країни. Він виражав стурбованість тим, що продовження американської національної самобутності було поставлено під загрозу установленням кордонів, офіційно оголошених в ході перепису 1890 р. Ностальгія по кордонах, зокрема розуміння обмеженості території, яка

асоціювалась з унікальною природною красою, сприяла появі великої кількості перших робіт з консервації природних ресурсів, а також пов'язаних з ними явищ, зокрема скаутського руху і рекреаційну полювання [18].

Ще одним важливим фактором, що сприяв усвідомленню важливості дикої природи, став початок масштабних вирубок лісу, що розпочались внаслідок активної розбудови залізниць та розвитку фермерства. Наукові товариства, що почали виникати у деяких штатах США у другій половині XIX ст., поставили у центр своєї діяльності боротьбу за збереження лісу.

Комплекс указаних факторів створив підґрунтя для сприйняття ідеї необхідності охорони природи, яку у своїх творах висловили передові представники американського суспільства у XIX ст.

Американський есеїст, поет, філософ, лектор, громадський діяч та один з найвизначніших мислителів і письменників країни Р. Емерсон був засновником філософсько-літературної течії трансценденталізму. Її представники розглядали християнську релігію як комплекс моральних ідеалів, які не потребують для впровадження в життя інституту церкви; з позицій романтизму критикували просвітницький сенсуалізм, позитивізм і сучасну цивілізацію; вважали людину повноправним представником гармонійного і динамічного космічного початку, а природу наділяли невичерпною духовною силою. У наближенні до незіпсованої цивілізацією природи, в її інтуїтивному переживанні і розгадуванні її символічних змістів вони бачили шлях морального очищення і осягнення "Наддуші".

Головні положення філософії трансценденталізму були викладені в есе Емерсона "Природа", написаному в 1836 р. Лейтмотивом цієї роботи є гармонія між людиною і природою, яка стала теоретичною основою багатьох літературних творів, створених у другій половині XIX ст. у Сполучених Штатах Америки. Трактат починається з критики опори на минуле і пропозиції у дослідженні цього світу покладатися на самого себе. Водночас, обґрунтовуючи необхідність впевненості в собі, Емерсон сповідує дуалістичний погляд на Всесвіт.

На його думку, Природа і Душа є двома компонентами Всесвіту, а Бога і природу потрібно сприймати за допомогою натхнення і насолоди, а не шляхом вивчення історичних текстів. Емерсон захоплюється природою, возвеличує її як "плантацію Бога" і цінує самотність у її оточенні. Під природою він розуміє фіхтеанско-шеллінґянське "не-я", яке включає всю область можливого, в тому числі, мистецтво, інших людей і навіть власне тіло. Однак навіть душа людини не протистоїть Природі. Вона є частиною Бога і через неї проходять "струми Універсального Буття".

Емерсон писав, що у спілкуванні з природою людина здатна очистити себе від всіх турбот і в кінцевому підсумку досягти містичного єднання з Всесвітом. На більш високих рівнях природа виконує естетичну функцію, служить механізмом мислення і дисциплінує свій розум. Розвиваючи теорію естетики, він розрізняє три властивості природної краси. По-перше, природа відновлює і дає людині просте задоволення. Це надає відчуття благополуччя і єднання зі Всесвітом. По-друге, природа працює разом з духовним елементом в людині для посилення благородства добродісних і героїчних дій. По-третє, Емерсон вказує на здатність природної краси стимулювати людський інтелект, який використовує природу, щоб осягнути божественний порядок Всесвіту.

Таким чином, Емерсон запропонував американцям новий підхід до довкілля, що в XX ст. був розвинений і знайшов своє втілення у законах екологічної етики О. Леопольда. Він один із перших в американській культурі став цінувати дику природу за її неекономічні,

ідеальні цінності: "У лісах ховається нев'януча молодість... В лісах ми повертаємося до розумності і віри... Я – закоханий краси, ні в чому безумовно не зосередженої і безсмертної. Серед дикої природи я знаходжу щось більш для себе дороге і рідне, ніж на міських і сільських вулицях" [6].

Ідеї трансценденталізму – центральної теми американського романтичного періоду – сповідував друг і послідовник Емерсона Г.Д. Торо, який був американським есеїстом, поетом, філософом, аболіціоністом, натуралістом та істориком. У 1854 р. він написав свою книгу "Валден", в якій виклав деталі досвіду життя протягом двох років, двох місяців і двох днів у хатині, побудованій серед лісового масиву поруч з Валденським ставком. Занурюючись у природі, Торо сподівався отримати більш об'єктивне розуміння суспільства за допомогою особистого самоаналізу. "Валден" підкреслює важливість самотності, зосередженості та близькості до природи у переході до "відчайдушного" існування, що, як він стверджує, є долею більшості людей. Його книга містить соціальну критику консюмерістських і матеріалістичних поглядів тогочасного американського суспільства. Він писав: "Більшість предметів розкоші і багато хто з так званих життєвих зручностей не тільки не є необхідними, але є перешкодами для піднесення людства".

На противагу християнам і юдеям, які знецінюють природу, Торо хотів відновити святість дикої природи: "Іноді я заходив у соснові гаї, які стоять подібно храмам або флотам у морі з повним оснащенням, хвилястим гіллям і хвилястим світлом, настільки м'яким, зеленим і тінистим, що друзі можуть покинути свої дуби, щоб почати поклонятися цим соснам" [17]. До Торо всі розмови про дику природу велися з використанням романтичних або патріотичних аргументів, Торо першим став вихвалити "дикість" дикої природи.

У своїх виступах та літературних творах він активно виступав за збереження природних ресурсів на приватних землях і дикої природи – на державних. 1859 р. він запропонував зберегти не займаний людиною ліс на території 500 або 1000 акрів. Ці місця, на його думку, повинні належати громадськості і вона зобов'язана ставитися до них з повагою. Торо також був одним із перших прихильників рекреаційного туризму, зокрема подорожей на байдарках і каное. Н. Хоторн після поїздки з ним на каное зазначив, що "пан Торо керував човном так прекрасно, або з двома веслами, або одним, що, здавалося, має інстинкт з його власної волі, і не вимагає ніяких фізичних зусиль, щоб направляти його" [14].

Хоча сучасні Торо критики не змогли оцінити значення його творів для формування екологічної свідомості населення США, після смерті його назвали класиком американської літератури, який досліджує природну простоту, гармонію і красу. Американський поет Р. Фрост писав, що Торо, "в одній книзі ... перевершує все, що ми мали в Америці" [9, с.8].

У наш час, не дивлячись на різні критичні зауваження, "Валден" вважається одним із найвідоміших творів американської літератури. Дж. Апдайк зазначив: "Через півтора століття після його опублікування "Валден" став певним тотемом, що закликає повернутись назад до природи, захисником, противником бізнесу, символом громадянської непокори... Торо є так яскраво протестуючим, настільки досконалим диваком і святим відлюдником, що його книга ризикує бути також відзначена і прочитана, як Біблія" [19].

У 1864 р. американський дипломат і філолог Дж. Марш опублікував книгу "Людина і природа", в якій поставив питання деструктивного впливу людини на довкілля. На чітку екологічну спрямованість цієї праці

вказує її початкова назва – "Зміна фізичної географії під впливом людських дій". До викладених у книзі висновків Марш прийшов під час перебування на посаді першого міністра Сполучених Штатів у королівстві Італія, що дозволило йому здійснити кілька плідних подорожей до Альп та вивчити льодовики, морени і снігові лавини і зрозуміти причини ерозії землі, зокрема руйнівний внесок випасу худоби і вирубки лісу. У "Людині і природі" Марш оцінив ці зміни в кардинально відмінному світлі, ніж його попередники. У другій половині XIX ст. в американському суспільстві панували погляди на природу, як нескінчену комору природних ресурсів, і все, що робила людина в процесі її освоєння, вважалося правильним і таким, що має позитивні наслідки. На противагу, Марш висунув ідею: "Людина всюди виступає як агент, що тривожить природу. Скрізь, де вона ставить свою ногу, настає кінець гармонії природи" [10, с.36].

Важливо наголосити, що у філософській думці США ця книга є однією з перших робіт, що задокументували наслідки людської діяльності для навколишнього середовища. Марш стверджував, що стародавні цивілізації Середземномор'я зруйнувалися через погіршення стану навколишнього середовища. Вирубка лісів призвела до ерозії ґрунту, що спричинило зниження їх продуктивності. Крім того, він прийшов до висновку про подібність тенденцій, що розвивалися у середині XIX ст. у Сполучених Штатах Америки. У цій книзі він написав: "У той час як [інші] думають, що земля створила людину, людина насправді створила землю" [10, с.328]. Марш попереджав, що для відновлення і підтримання глобальних ресурсів люди повинні усвідомити, як вони впливають нашу навколишнє середовище.

У центрі уваги книги – лісове господарство, адже активний розвиток у США промисловості і, в першу чергу, залізниць, завдавав найбільшої школи природі країни. Марш оцінював дерева, як найбільш важливі і стабілізуючі агенти природи і вказував на необхідність цілеспрямованих дій по їхньому збереженню: "Зараз ми валили ліс всюди, у багатьох районах занадто багато. Давайте відновимо цей один елемент матеріального життя до його нормальних пропорцій, а також розробимо засоби для підтримання сталості його відносин з полями, луками і пасовищами, дощем і росою з небес, з джерелами і річками, з якими він розбавляє землю" [10, с.329].

Марш вважав, що причиною прискорення деструктивного впливу людей щодо лісів є побічний ефект поспішного розвитку технологій і вказував, що лише цілеспрямовані дії можуть відшкодувати ці збитки. Його головне послання сучасникам, викладене у цій книзі, полягає в тому, що природа не може самостійно "вилікувати" себе від руйнування людиною. Згвалтована і позбавлена можливості підтримувати себе у сталому стані, вона залишається збіднілою до того часу, поки людина не почне турбуватися про неї. Книга "Людина і природа" ініціювала радикальний поворот в екологічних відносинах. Разом з рухом за насадження дерев, який вилився у День насаджень, що відзначався на рівні усієї країни, попередження Марша спонукали Американську асоціацію сприяння розвитку науки в 1873 р. звернутися до Конгресу з приводу створення Національної комісії з лісового господарства. У результаті в 1891 р. розпочалося створення лісової резервної системи США [13].

Логічним висновком вищевказаної тези була необхідність дій щодо охорони природи, що в Сполучених Штатах отримали назву консервації природних ресурсів. У цій книзі Марш закликав американців поводитися більш відповідально щодо землі та її природних систем, що допомогло багатьом науковцям, громадським діячам і пересічним громадянам у другій половині XIX ст.

визнати той факт, що діяльність людей часто спричиняє навколишньому середовищу збитки. За значимістю для розвитку природоохоронного руху в США книга "Людина і природа" стоїть поруч з книгами "Мовчазна весна" Р.Карсон та "Календарем пісчаного графства" О.Леопольда. Г. Пінчот, перший керівник Лісової служби США, назвав її епохальною [14, с. xvi–xvii], а Л. Мамфорд писав, що це "початок мудрості щодо відношення до землі у цій країні, а книга призвела до фонтануючого розвитку руху за консервацію природних ресурсів" [12, с.77].

Дж. Мюір був американським натуралістом, письменником і відомим захисником дикої природи, одним з ініціаторів створення в США національних парків і заповідних територій. Майже втративши в результаті нещасного випадку зір, він вирішив подивитися на природні чудеса Америки та здійснити подорож до Йосеміту і гір Сьєрра-Невада, наслідком чого стала збірка статей для журналу "Сенчірі", які мали великий резонанс у суспільстві [16, с.173].

Твори Дж. Мюіра ("Дослідження Сьєрри", "Мальовнича Каліфорнія", "Гори Каліфорнії", "Наші національні парки", "Подорожі по Алясці", "Тисяча миль до затоки" та ін.) надихали читачів, включаючи президентів і конгресменів, і сприяли ефективності дій по захисту навколишнього середовища. Він першим прирівняв у правах людини і дику природу і навіть заявив: "Я відчуваю мало симпатії до людини, і якби сталася війна між диким тваринами і Його Величністю Людиною, я б став на сторону ведмедів". Мюір підхопив заклик Торо бачити священне в дикій природі: "Не можна бути самотнім в дикій природі, де все дике і красиве наповнене Богом", і далі: "Жоден з ландшафтів Природи не є потворним остільки, оскільки він є диким" [11, с.128].

Біограф Мюіра, С.Дж. Холмс вважає, що Мюір став "одним із святих покровителів американської екологічної діяльності XX ст.", маючи на увазі не лише політичний, а й рекреаційний аспект [7, с.64].

На початку 1892 р. професор Г. Зенгер, філолог в Університеті Каліфорнії у Берклі запропонував Мюіру допомогти реалізувати ідею створення місцевого "альпійського клубу" для любителів гір. Зенгер разом з адвокатом із Сан-Франциско Уорреном Олні розіслав запрошення багатьом любителям природи прийти на засідання "Сьєрра Клуб", на якому головуватиме Джон Мюір. З цього часу і до своєї смерті він став незмінним головою цієї найбільш впливової природоохоронної організації у США, яка на межі XIX та XX ст. багато зробила для створення національних лісів та парків, зокрема, Йосеміту, Секвойя, збереження долини Гетч-Гетчі, організації освітніх і наукових зустрічей, що поштовхували ідеї консервації природних ресурсів.

Під час свого життя Мюір видав шість томів творів, а чотири додаткові книги були опубліковані посмертно. Безперечно, найважливішим у його творах була не їхня кількість, а якість. М.Род зазначає, що вони мали "триваллий ефект на американську культуру, допомагаючи віднайти бажання і волю, щоб захистити і зберегти дикі і природного середовища" [15, с.173]. Біограф Мюіра С.Дж. Холмс таким чином оцінив його вплив на американців: "Він глибоко сформував категорії, через які американці розуміють і уявляють свої відносини зі світом природи" [8, с.182]. На думку В. Андерсона, Мюір є прикладом "архетипу нашої єдності з землею" [4, с.112], в той час як біограф Д. Ворстер вважає, що місія Мюіра була у "...упорядку американської душі від повної капітуляції перед матеріалізмом" [20, с.328].

Діяльність цих мислителів, письменників, політичних і громадських діячів мала великий вплив на розвиток поглядів таких відомих захисників довкілля США, що

працювали наприкінці XIX – на початку XX ст., як Г. Пінчот, А. Кархарт, Б. Маршалл, О. і М. Мьюрі, Г. Зехністер, А. Адамс, К. Андерсон, Х. Брум, Р. Карсон, Е. Дікерман, В. О. Дуглас, С. Хантер та багато інших.

Таким чином, Р. Емерсон, Дж. Марш, Г. Торо, Дж. Мьюрі у своїх працях показали згубний характер впливу людини на довкілля, що базувалося на позиціях консьюмеризму, обґрунтували естетичну цінність природи, яка дає натхнення, відновлення та сили, і обґрунтували необхідність її охорони. Саме дика природа, краса і велич якої були розкриті у творах цих та інших передових представників американського суспільства, сприяла формуванню у США наприкінці XIX ст. природоохоронної ідеології та екологічної свідомості та спонукала до прийняття на рівні штатів та усієї держави перших заходів щодо її збереження.

Список використаних джерел

1. Борецько В.Е. История охраны дикой природы в США / В.Борецько. – К.: Київський еколого-культурний центр. – 2008. – 80 с.
2. Нэш Р. *Дикая природа и американский разум*. – Киев: КЭКЦ, 2002 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Nash/04.php.
3. Перга Т.Ю. До питання про передумови виникнення природоохоронної політики уряду США наприкінці XIX ст. / Т.Ю. Перга // Питання нової та новітньої історії. Міжвідомчий науковий збірник. – К., 1997, вип.43. – С.29-36.
4. Andersen W. *Green Man: The Archetype of Our Oneness with the Earth* / A. William. – Harper San Francisco, 1998. – 178 p.
5. Bartram W. *Travels of William Bartram* / W. Bartram. – Dover Publications, 1955. – 448 p.
6. Emerson's "Nature" Summary and Analysis Woods [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.cliffsnotes.com/literature/t/thoreau-emerson-and-transcendentalism/emersons-nature-summary-and-analysis>.
7. Fox, Stephen R. *John Muir and His Legacy: The American Conservation Movement* / Stephen R. Fox. – University of Wisconsin Press, 1986. – 464 p.
8. Holmes Steven J. *The Young John Muir: An Environmental Biography* / Steven J. Holmes. – Madison: University of Wisconsin Press, 1999. – 336 p.
9. Frost R. "Letter to Wade Van Dore", (June 24, 1922) / *Twentieth Century Interpretations of Walden: A Collection of Critical Essays* (20th Century Interpretations), ed. Richard Ruland. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall Inc., 1968. – 118 p.
10. Marsh G.P. *Man and Nature, or Physical Geography as Modified by Human Action*. – New York: Charles Scribner, 1964 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://archive.org/stream/manandnatureorp00marsgoog#page/n8/mode/2up>.
11. Muir J.: *Nature Writings: The Story of My Boyhood and Youth; My First Summer in the Sierra; The Mountains of California; Stickeen; Essays* / J. Muir, W. Cronon. – Library of America, 1997. – 928 p.
12. Mumford L. *The Brown Decades: A Study of the Arts in America, 1865-1895* / L. Mumford. – Courier Corporation, 1955. – 266 p.
13. Lowenthal D. *Nature and morality from George Perkins Marsh to the millennium* / D. Lowenthal // *Journal of Historical Geography*, 2000, № 26. – С. 3-27 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://geography.fullerton.edu/taylor/enst595t/lowenthal_jhg.pdf.
14. *Passages from the American Note-Books of Nathaniel Hawthorne Woods* [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.eldritchpress.org/nh/pfanb01.html>.
15. Pinchot G. *Breaking New Ground* / G. Pinchot. – Island Press, 1947. – 522 p.
16. Rod M. *John Muir: Magnificent Tramp* / M. Rod. – New York: Forge, 2009 – 208 p.

17. Thoreau D.T. *Walden or, Life in the Woods* [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.eldritchpress.org/walden5.pdf>.
18. Turner F.J. *The Significance of the Frontier in American History* 1893. A paper read at the meeting of the American Historical Association in Chicago, 12 July 1893, during the World Columbian Exposition Woods [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://nationalhumanitiescenter.org/pds/gilded/empire/text1/turner.pdf>.
19. Updike J. *A Sage for all seasons*. The Guardian June 25, 2004 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.theguardian.com/books/2004/jun/26/classics>.
20. Worster D. *A Passion for Nature: The Life of John Muir* / D. Worster. – Oxford University Press, 2011. – 544 p.

References

1. BORECKO, V.E. (2008) *Istoria ohrani dikoj prirodi v SSHA*. Kiev: Kievskij ekologo-kulturnij center.
2. NESH, P. (2002) *Dikaja priroda i amerikanskij rasum* [Online]. Available from: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Nash/04.php [Accessed 11 March 2017].
3. PERGA, T.Y. (1997) Do pitannia pro peredymovi viniknennia prorodoohoronoj politiki yradu SSHA naprikinci XIX st. In: *Pitannia novoji ta novitnoji istorii*. Vol.43, 29-36.
4. ANDERSEN, W. (1998) *Green Man: The Archetype of Our Oneness with the Earth*. San Francisco: Harper.
5. BARTRAM, W. (1955) *Travels of William Bartram*. London: Dover Publications.
6. Emerson's "Nature" Summary and Analysis Woods [Online]. Available from: <https://www.cliffsnotes.com/literature/t/thoreau-emerson-and-transcendentalism/emersons-nature-summary-and-analysis> [Accessed 11 March 2017].
7. FOX, Stephen R. (1986) *John Muir and His Legacy: The American Conservation Movement*. Wisconsin: University of Wisconsin Press.
8. HOLMES, Steven J. (1999) *The Young John Muir: An Environmental Biography*. Madison: University of Wisconsin Press.
9. FROST, R. (1968) "Letter to Wade Van Dore", (June 24, 1922) in: *Twentieth Century Interpretations of Walden: A Collection of Critical Essays* (20th Century Interpretations). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall Inc.
10. MARSH, G. P. (1964) *Man and Nature, or Physical Geography as Modified by Human Action*. New York: Charles Scribner [Online] Available from: <https://archive.org/stream/manandnatureorp00marsgoog#page/n8/mode/2up> [Accessed 11 March 2017].
11. MUIR, J. (1997) *Nature Writings: The Story of My Boyhood and Youth; My First Summer in the Sierra; The Mountains of California; Stickeen; Essays*. New York: Library of America.
12. MUMFORD, L. (1955) *The Brown Decades: A Study of the Arts in America, 1865-1895*. New York: Courier Corporation.
13. LOWENTHAL, D. (2000) Nature and morality from George Perkins Marsh to the millennium. *Journal of Historical Geography*, Vol 26, 3-27 [Online]. Available from: http://geography.fullerton.edu/taylor/enst595t/lowenthal_jhg.pdf [Accessed 15 March, 2017].
14. *Passages from the American Note-Books of Nathaniel Hawthorne Woods* [Online]. Available from: <http://www.eldritchpress.org/nh/pfanb01.html> [Accessed 11 March 2017].
15. PINCHOT, G. (1947) *Breaking New Ground*. New York: Island Press.
16. ROD, M. (2009) *John Muir: Magnificent Tramp*. New York: Forge.
17. THOREAU, D.T. *Walden or, Life in the Woods* [Online]. Available from: <http://www.eldritchpress.org/walden5.pdf> [Accessed 11 March 2017].
18. TURNER, F.J. *The Significance of the Frontier in American History* 1893. A paper read at the meeting of the American Historical Association in Chicago, 12 July 1893, during the World Columbian Exposition Woods [Online]. Available from: <http://nationalhumanitiescenter.org/pds/gilded/empire/text1/turner.pdf> [Accessed 12 March 2017].
19. UPDIKE, J. *A Sage for all seasons*. The Guardian June 25, 2004 Woods [Online]. Available from: <https://www.theguardian.com/books/2004/jun/26/classics> [Accessed 13 March 2017].
20. WORSTER, D. A. (2011) *Passion for Nature: The Life of John Muir*. Oxford: Oxford University Press.

Надійшла до редколегії 05.04.17

T. Perga, PhD(History), senior researcher
State Institution "Institute of the World History of NAS of Ukraine"

ATTITUDE OF SCRIAM TO NATURE IN THE PUBLIC OPINION IN USA IN THE XIX CENTURY

The article examines the background and reasons for the growing interest of Americans to wildlife in the second half of the XIX century. It has proved that after the Civil War in the United States greatly increased interest not only to national history, but also to the environment. The ability to travel free around the country opened to Americans magnificent landscapes and the beauty of the American landscape has contributed to the development the sense of pride of country. In this situation, the beginning of large-scale cutting of forests in result of development the railway network and farming attracted the attention not only of scientists and artists but also of writers and philosophers. Among them a special place is occupied by Emerson, J. Marsh, H. Toro, J. Muir. In their literary and philosophical work is substantiated the aesthetic value of nature, that gives inspiration and strength recovery and negative human impact on the environment. This contributed to the development in the United States in the late XIX century the environmental ideology and led to the adoption of the first measures of environmental protection at the state and federal.

Key words: USA, wildlife, conservation of natural resources, environmental awareness, R. Emerson, J. Marsh, H. Toro, J. Muir.